

MEHMET TIRAŞCI
“TÜRK MÛSİKÎSİ NAZARİYAT TARİHİ”
(İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2017)

Sema Dinç

Öğr. Gör., Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Türk Din Müsikisi Anabilim Dalı
Lec., Hitit University, Divinity Faculty, Department of Turkish Religious Music

Çorum, Turkey

semadinc@hitit.edu.tr

orcid.org/0000-0003-4945-644X

Türk Mûsikîsi Tarihi yazımı, geçmişten günümüze her dönem var olagelmiş bir ilmî çalışma alanı olmuştur. Fakat tarih yazıcılığı zor ve karmaşık bir süreçtir. Genel olarak mûsikî tarihi kitaplarına bakıldığında göze çarpan en önemli mesele içeriğin yetersizliğidir. Bu yetersizlik alana hâkim olmanın ve anlatımının zorluğuyla alakalıdır. Dolayısıyla Türk Mûsikîsi'nin Tarihi'nin yazılması gereksinimi hâlihazırda hâlâ gerekli olan fakat uzmanlarınca gerçekleştirilmesi gereken bir durum olarak belirginleşmektedir. Tanıtmaya gayret edeceğimiz, Doç. Dr. Mehmet TIRAŞCI tarafından kaleme alınan “*Türk Mûsikîsi Nazariyat Tarihi*” adlı bu çalışma, Türk Mûsikîsi'nin bir kolu olarak ele alınan nazariyat tarihi yazıcılığına hizmet edecek bir çalışma olması bakımından önem arz eden bir eserdir.

Bu eserde müellif, elimizde bulunan diğer mûsikî nazariyatı kitaplarından farklı olarak nazarî çalışmaları, belirleyici isimlendirmelerle dönemlere ayırmış ve mûsikî nazariyatçıları tanıtmakla beraber nazarî anlayışlarına da yer vermiştir. Konuların genişliği sebebiyle her başlık en temel bilgileri içermesi düşünülerek çok detaylı ve uzun tutulmamıştır. Her bir nazariyatçı

yahut nazarî teori, kitaplara konu olacak mahiyette olduğundan bu eser, konuları bir araya getiren ve genel anlamda da mûsikî tarihi okumak isteyen araştırmacıların temel düzeyde ihtiyaçlarını karşılayacak bir kitaptır. Meraklısı için başlangıç düzeyinde olması bakımından yazarı tarafından da ifade edildiği üzere "başucu kitabı" niteliğindedir.

Bu çalışmada öncelikli olarak, mûsikî nazariyatıyla ilgili yazılmış eserler bir araya getirilmiş, bu eserlerin müelliflerinin mûsikî anlayışları, ses sistemleri ve makam-ezgi organizasyonları gibi konular alt başlıklara taksim edilerek ele alınmıştır. Tarihî süreçte mûsikî nazariyatı ilk defa Kindî tarafından sınıflandırılmış olmakla beraber bu eser, mûsikî ilminin te'lif kısmını muhtevlidir. İkâ diye ifade edilen prozodi, düzüm ve aruz ilmini kapsamamaktadır.

Eserin beş bölümden oluştuğunu görmekteyiz. Her bir bölüm araştırmamızın daha anlaşılır olması bakımından tasnife tabi tutulmuş ve bu sınıflandırma da dönemlere göre değişen nazarî anlayış ele alınarak gerçekleştirilmiştir. İlk bölüm; İlmî Oluşum Öncesi Türkler ve Araplarda Mûsikî, ikinci bölüm; Urmevî Öncesinde Nazarî Oluşum Dönemi, üçüncü bölüm; Sistemci Okul ve İlim Erbâbı Dönemi, dördüncü bölüm; Anadolu Okulu ve İş Erbâbı Dönemi, son bölüm ise; Tadilat ve Yenilenme Dönemi olarak sınıflandırılmıştır.

Eserin ilk kısmında, önsözün ardından kitabın niçin yazılması gereğinden bahseden ve konularını kısaca özetleyen bir giriş yazısı ve nazariyata dair önemli terim ve tabirlerin ele alındığı başlık bulunmaktadır. Yazarımız, klasik nazariyat kitaplarından günümüze ulaşan ve bazılarını halen kullanmakta olduğumuz nazarî bazı kavramları günümüzde kullanıldığı şekliyle ve ilk olarak kullanıldığı zaman dilimine de değinerek açıklamıştır. Bu kısmın diğer başlığı ise müzik felsefesinin temelini oluşturan felsefi görüşlerdir. Bu başlığı da İslâm dünyasıyla sınırlı tutarak okuyucuya aktarmıştır. Bunu yaparken, Kindî ile başlayan felsefî akımın ardından üç nazarî ekolden söz etmiştir. Yazar, Pythagoras, Aristo ve Aristoxenus'un oluşturduğu felsefî anlayışa bağlı olarak gelişen, bu nazarî ekollerin Sistemci okul olarak adlandırılan ekolün oluşumuna önemli ölçüde etkisi olduğunu ifade etmektedir. Yine ilk bölümde, Riyâzî Mûsikî başlığı altında bir oktav içerisindeki temel diziler, temel aralıklar ve bunların hesaplamalarının yapılmasından, aralıkların toplanması, çıkarılması ve bölünmesinden oluşan alt başlıklar mevcuttur. Tüm bu bilgiler yani mûsikînin matematiği konusu, yazarımız tarafından mûsikî nazariyatının öğrenilmesinde eksik bırakılan alan olarak ihmal edilebilirlik kaygısıyla aktarılmaktadır. (s. 9-29)

Müellifimiz birinci bölümü “İlmî Oluşum Öncesi Türklerde ve Araplarda Mûsikî” başlığıyla kaleme almıştır. Bu başlık altında, Türklerde İslâm öncesi mûsikînin durumuna her dönemi ayrı ayrı ele alarak anlatmak suretiyle değinmiştir. Hunlar öncesi, Hunlar, Göktürkler, Uygurlar dönemlerinde mûsikî bilinen detaylarıyla temel bilgi teşkil etmesi bakımından ele alınmıştır. Bu ana başlık altında bir başlığa daha yer veren müellifimiz, İslâm öncesi Türklerde genel olarak mûsikî kültürünü alt başlıklarla, yapılan kültürel müziklere değinerek bizlere sunmuştur. Burada dînî veya lâ dînî olan tüm kültürel müzik faaliyetleri işlenmiştir. Yalnızca belli kişilerin uğraşı sayılan müzik yapma faaliyetinin bu dönemde ozanlar tarafından halkın da bu sanatı yaparak meslek haline getirme sürecine de değinilmektedir. (s. 31-40)

İlk bölümün diğer ana başlığı olan Araplarda Mûsikî konusunun Kindî’ye kadar olan tarihi süreci ele alınmış ve bu başlık da müellifimiz tarafından alt başlıklara ayrılmıştır. VII. yüzyıla kadar Cahiliye Araplarında mûsikî konusu detaylı bir şekilde işlenirken Arap Mûsikîsinin Suriye, Irak ve Batı Arap Yarımadası civarında merkez oluşturduğuna değinilip bu dönemin mûsikî anlayışını öğrenebileceğimiz birincil başvuru kaynaklarına yer verilmiştir. Hz. Peygamber ve Dört Halife dönemi, İslâm dininin doğuş ve yayılış dönemi olması sebebiyle sanat faaliyetlerinin ikinci planda olduğu bir dönemdir. Dört Halife dönemi dâhil, mûsikî ilminde belirgin bir ilerleme görülmediğine vurgu yapan müellif, en önemli gelişme olarak görülen ud sazıyla alakalı XV. yüzyılda tambur üzerinde de bu kavramlar kullanılabildiği kadar perde ve tutuş terimlerinin ortaya çıkmış ve kullanılmış olma sürecine değinmektedir. Emevîler Dönemi’ni, sanatın gelişmesi ve sanatkârların yetişmesi bakımından önceki dönemlere göre dikkat çekici bir dönem olarak ele alan müellif, İslâm Dünyası’nda ilk nazarî eserin bu dönemde verildiği ve fakat maalesef elimize ulaşmadığı bilgisini aktarmakla beraber bu eserin konularından günümüze ulaştığı kadarının bilgisini okuyucusuna sunmaktadır. Bu bölümün son kısmı olan Abbasîler Dönemi’nde mûsikî bahsinde yazarımız “Beytü’l-Hikme” de Greklerden alınan nazarî mûsikî eserlerinin tercüme faaliyetlerine de değinmektedir. Bununla beraber, dönemin önemli mûsikîşinaslarından ve elimize ulaşamayan eserlerinden bahsettiği alt başlık da yine bu kısımda karşımıza çıkmaktadır. (s. 40-47)

İkinci Bölümü, “Safiyüddîn Urmevî Öncesinde Nazarî Oluşum Dönemi” başlığı altında oluşturulmuştur. Bu bölümde Kindî, Farabî, İhvân-ı Safâ, İbn-i Sînâ ve diğer bazı nazariyatçılardan bahsedildiğini ve bu oluşumların değerlendirildiğini görmekteyiz. Kindî’den önce gerek Türkler

gerekse Araplar tarafından kaleme alınmış nazarî çalışmalar olsa da ilk olarak ulaşılabilen kaynak olması bakımından Kindî ile başlatılmaktadır. Kindî ile birlikte bu dönem için ve sonraki dönemler bazında en etkili olan nazariyatçılara yer verilmiş ve eserleri anlatılmıştır. Diğer nazariyatçılar başlığı altında incelenen İbnü'l Münecim (eseri Risale fi'l-Mûsikâ), Hasan el-Kâtib (eseri Kemâlü Edebi'l-Ginâ) ve Yusuf el-Harizmî (eseri Mefâtihu'l-Ulûm) gibi bahsi geçen diğer nazariyatçılar, döneme katkı sağlayan fakat Kindî gibi üstatların fikirlerinden etkilenen kişiler olarak bu bölümde zikredilmektedir. Eserlerini de bu nazarî görüşler çerçevesinde vermektedirler. Bu bölümde müellifimiz her bir nazariyatçıyı ele alırken, hayatı hakkında bilgi vererek başlamış sonrasında müellifin mûsikî düşüncesini, ses ve oluşumu hakkında verdiği bilgileri, ses sistemi ve sazlara aktarılması hakkındaki görüşlerini, cinsler konusundaki fikirlerini ve nazariyatçının nazarî mûsikî alanına katkılarını başlıklandırarak işlemiştir. (s. 50-72)

İkinci bölümün son başlığında ise Nazarî Oluşum Dönemi müellifimiz tarafından genel hatlarıyla değerlendirilmiştir. Bahsi geçen nazariyatçıların görüşlerinin birbiriyle mukayesesi yapılarak benzerlik ve farklılıkları dile getirilmekte, eserlerini verdikleri yüzyılları kendi içinde bir değerlendirmeye tâbî tutarak nazarî anlamdaki yenilikleri ve değişimleri ifade etmektedir. (s. 73-76)

"Sistemci Okul ve İlim Erbâbı" olarak isimlendirilen üçüncü bölüm, ikinci bölüm gibi dönemin en göze çarpan nazariyatçıların ve onların bu alana yaptığı katkılarının başlıklar halinde işlendiği bir bölüm olarak kaleme alınmıştır. Müellif, her bir nazariyatçıyı kendi geliştirdiği nazarî sistemi esas alarak detaylarıyla ele almıştır. Safiyyüddîn Urmevî ile başlayan bu bölümde Kutbüddîn Mahmud Şirazi, Hasan Kaşânî, Abdülkâdir Merağî gibi isimler bu bölümde işlenmiştir. Yine ilmî çalışmalarında çok da öne çıkamayan ancak mûsikî nazariyatına katkı sağlamış diğer bazı nazariyatçıları bir başlık altında toplayan müellifimiz, sistemci okul dönemini incelediği son başlıkla bölümünü tamamlamıştır. Bu bölümde göze çarpan en temel yapı, önceki sistemlerden farklı olarak nazarî yapının edvâr mantığıyla izah edildiğinin okuyucuya aktarılmasıdır. Sistemci okul dönemi, mûsikî nazariyesinin astroloji ile değil matematiksel bir yapıyla sistemleştirildiği bir dönem olarak önem kazanmıştır ve mûsikî nazariyatında yeni bir devri başlatmıştır. (s. 77-129)

Bir sonraki devri anlatan ana başlık; "Anadolu Okulu ve İş Erbâbı Dönemi" dir. Bu başlıklandırmada kullanılan iş erbâbı kavramı ilk olarak Lâdikli

Mehmet Çelebi tarafından kullanılmıştır. Bu dönemin en önemli olaylarından biri Türkçe risâleler kaleme alınmaya başlanmasıdır. Daha önce ilim erbâbi olarak ele alınan nazariyatçıların edvâr geleneğini sürdürmelerinin ardından, iş erbâbi sistematik yapıya yerel bir üslup kazandırmakla dönem için önemli bir geleneği de inşa etmeye başlamıştır. Tüm bu önemli bilgilerin müellif tarafından titizlikle aktarıldığı bu bölümde Kırşehirli Yusuf bin Nizâmeddin, Bedr-i Dilşad, Hızır bin Abdullah, Ali Ufkî Bey, Dimitri Kantemir, Kutbünnâyî Osman Dede, Abdülbâki Nâsır Dede gibi isimler ve yaptıkları çalışmalar detaylarıyla ele alınmıştır. Bu bölümde yine şahsın mûsikî düşüncesi, makamlar, âvâze ve şübeler, terkipler ve mûsikî düşüncesine katkısı gibi alt başlıklarla anlatım yapılmaktadır. Bu dönemi değerlendiren son başlıkta müellifimizin önemine vurgu yaptığı bir tespit de Anadolu Okulu'nun iki döneme ayrılarak incelenmesinin mümkün olduğudur. XV. yüzyıldan başlayan dönem; perde ve seyrin önem kazandığı fakat ses sisteminin Safiyüddin'e dayandığı dönemdir. XVIII. yüzyıla bakıldığında Kantemir ile birlikte başlayan nazarî anlayışta, sistemci okuldan uzaklaşma, edvâr geleneğinin geri planda sürdürülmesi, müellifin özellikle belirttiği noktalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Anadolu Okulu dönemi, edvâr mantığından ziyâde perde temelli sınıflandırma anlayışının benimsendiği bir nazarî dönem olarak tarihte yerini almıştır. (s. 131-187)

Son bölüm olan beşinci bölümde, yakın Türk mûsikîsi nazariyatı tarihi bölümü olarak da ele alınan "Tadilat ve Yenilenme Dönemi", XX. Yüzyılda ortaya çıkan yenileşme, farklılaşma ve sistemleşme dönemi olarak bizlere sunulmaktadır. Rauf Yektâ Bey ile başlayan bu dönemdeki nazarî çalışmalara yer verilen bölüm, Türkiye'de bu dönemde var olan üç mûsikî anlayışının anlatılmaya çalışıldığı, temelde sistemci okulun varlığını sürdürmeye çalışan nazariyatçılarla yeni bir sistem kurma çabası içinde olan nazariyatçıların konu edindiği bölüm olacaktır. Nazarî anlayışla ilgili günümüze uzanan tartışmalara değinilmeyen bu bölümde yalnızca nazarî anlayış itibariyle katkı sunan ve sistem üzerinde çalışan nazariyatçılara ve eserlerine yer verilmektedir. Bu bölümdeki alt başlıklar nazariyatçının mûsikî düşüncesi, perdelerin tespiti ve aralıklar, makamlar ve mûsikî anlayışlarının değerlendirilmesi başlıklarını taşımaktadır. Son olarak bu dönemin de nazarî çalışmaları genel anlamda değerlendirilmiş, Batı Mûsikîsi karşısında Türk Mûsikîsi nazariyatı çalışmaları yapan eserlerin, icrâ esnasında gerçekleşen mûsikînin nazarî şeklini tam olarak aktarabilme anlamında yetersiz olduğu tespiti aktarılmıştır. Bununla beraber, genel olarak Türk Mûsikîsi repertuarımızın bu sisteme göre

düzenlenmesinin ve pek çok kişi tarafından da yeterli görülmesi konusunun okuyucuya aktarıldığı görülmektedir. (s. 131-230)

Tanıtıma çalıştığımız "*Türk Mûsikîsi Nazariyat Tarihi*" isimli bu eser, İslâm öncesi Türklerden günümüze kadar her dönemde çeşitli merhaleler kat etmiş mûsikî nazariyatı tarihinin yazım meselesini rasyonel ve ilmî bir araştırma yöntemiyle ele almış kıymetli bir çalışmadır. İnceleme metodu olarak betimsel-yorumsal analiz, örnekleme, nedensel karşılaştırma ve tarihsellik gibi yöntemlerin de kullanıldığını ifade etmek gerekir. Felsefî düşünce sistemleri ve mûsikî nazariyatı ekolleri kaynakları dâhilinde kaleme alınmış bir çalışma olması bakımından belki de şimdiye kadar bu alanda yapılmış en kapsamlı eserdir. Ayrıca lisans ve lisansüstü öğrencilerine de hitap etmesi yönüyle eksiklikler görülen bir sahayı doldurması anlamında da önemi haizdir. Kullanılan kaynaklar açısından bir hayli zengin olan bu eser, Türk Müziği tarihi meraklıları için keyifli ve zengin bir çalışmadır.